

Vefî Türbesi'nin doğusuna bitişik olan Resul Bâli Kümbeti'ne açılır. Dikdörtgen planlı (7,50 x 4,50 m.) olan bu birimden ön planda yer alan büyük sanduka Resul Bâli'ye aittir. Bunun gerisindeki iki küçük sandukanın ise kimlere ait olduğu bilinmemektedir. Söz konusu kümbetin biri doğuya, diğeri güneye açılan iki mazgal penceresi vardır.

Kırklar Meydanı'nın batısındaki sekinin güneyinde de Güvenç Abdal Kümbeti yer alır. Kare planlı (4,25 x 4,25 m.) kümbetin sivri beşik tonozu iki kemerle takviye edilmiş, doğu ve güney duvarlarına birer mazgal pencere açılmıştır. Yan yana yer alan üç sandukadan doğudaki Güvenç Abdal'a, diğer ikisi menkıbelerde "dünya güzeli" olarak anılan eşiyile bunun câriyesine izâfe edilir. Buraya doğudaki sekiden iki basamakla çıkılmakta, bu kot farkının alttaki cenazelikten kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Hacı Bektâş-ı Vefî Türbesi'nin kapısı, Selçuklu üslûbuna bağlanan oranları ve süsleme programının yanı sıra taşıdığı bazı sembolik unsurlarla da dikkati çeker. Beyaz mermerden yontulmuş olan asıl kapı, 960'ta (1553) Kırklar Meydanı inşa edilirken ikinci taçkapıda bulunanların eşi olan, alçıdan mâmûl, mukarnaslı, rûmîli, şakayıklı şeritlerle kuşatılarak bütütlülmüş ve daha zengin bir görünüme kavuşturulmuştur. Palmetli bir taçla son bulan bu ek kısımda üç adet şebekeli ve yaldızlı kabara ile esmâ-i hüsnâdan bazılarının tekrar edildiği bir yazı kuşağı bulunur.

Selçuklu dönemine ait mermer kapının dış çerçevesi geçmeli rûmîlerden meydana gelmekte, bunu iki zencirek kuşağı ile geometrik geçmeli bir kuşak takip etmektedir. Giriş bir kompozisyona sahip olan birinci zencireğin arasında sağda üç adet balık motifi yer alır. Basık kemerli kapıyı taçlandıran mukarnaslı kavsara ile dikdörtgen çerçevenin arasına iki adet gülçe yerleştirilmiştir. Kemerin üzengi taşları gülçeler, kilit taşı da rûmîlerle süsüldür. Kilit taşının üzerinde stilize edilmiş çift başlı kartal kabartması dikkati çeker. Kapının açıklığı iki sıra zencirekle kuşatılmış, sövelerin takozlarına ikişer güvercin kabartması kondurulmuştur. Bu kapının "gök eşik" olarak adlandırılan eşigi kutlu sayılmakta ve üzerine asla basılmadan niyaz edilerek atlanmaktadır.

Her ne kadar mimari özellikleri bakımından tam bir Selçuklu kümbeti ise de

altında bir cenazeliğin bulunduğu kesin olarak bilinmediğinden Hacı Bektâş-ı Vefî'nin gömülü olduğu yapıyı türbe olarak adlandırmak daha doğrudur. Kare planlı (4,50 x 4,50 m.) yapının kuzey duvarında Kırklar Meydanı'na açılan kapı, güney duvarında bir pencere bulunmaktadır. Yerden 5,50 m. yükseklikten başlayan üçgen pandantiflerle kare alt yapıdan sekizgene geçilmekte, sekizgenin üzerine kubbe oturmaktadır. Kubbeyi örten sekizgen prizma biçimindeki kurşun kaplı külâh ahşaptır. Türbenin Rum asıllı bir ustanın elinden çıktığı ve kubbесinin I. Murad tarafından yaptırıldığı yolunda kanıtlanması mümkün olmayan rivayetler vardır. Türkiye'nin en çok ziyaret edilen vefî türbelerinden bu mekânda yalnızca Hacı Bektâş-ı Vefî'ye ait bir ahşap sanduka yer almaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

- Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I-III, tür.yer.; VI-VIII, tür.yer.; *Voyage du Sieur Paul Lucas fait en 1714 etc. par ordre de Louis XIV dans la Turquie*, Rouen 1719, I, 124; Cuinet, I, 340-341; Ragıp Hulusi, "Bektaşiliğin Coğrafi Tevzi", *Bektaşilik Tedkikleri*, İstanbul 1928, s. 3-7; F. W. Hasluck, *Christianity and Islam under the Sultans* (ed. M. M. Hasluck), Oxford 1929, I, 83; II, 502-504; Cevat Hakkı Tanrı, *Tarihte Kırşehir-Gülşehir ve Babailer, Ahiler, Bektaşiler*, İstanbul 1948, s. 109-118; Bedri Noyan, *Hacıbektaş'ta Pir Evi ve Diğer Ziyâret Yerleri*, İzmir 1964; a.mlf., *Bektaşilik Alevîlik Nedir*, Ankara 1987, s. 47; Remzi Gürses, *Hacıbektaş Rehberi*, Ankara 1964; İlnur Demirebker, *Hacı Bektâş-ı Vefî Külliyesi* (lisans tezi, 1966), İÜ Ed. Fak.; A. Dupront, "Pêlerinages et lieux sacrés", *Mélanges en l'honneur de Fernand Braudel, III, méthodologie de l'histoire et des sciences humaines*, Paris 1973, s. 190-206; A. Işık Doğan, *Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları: Tekkeler, Zaviyeler ve Benzer Nitelikteki Fütüvvet Yapıları*, İstanbul 1977, s. 102-137; M. Orhan Bayrak, *Türkiye Tarihi Yerler Kılavuzu*, İstanbul 1979, s. 477-478; Suraiya Faroqi, *Der Bektaschi-Orden in Anatolien*, Wien 1981, bk. İndeks; a.mlf., "The Tekke of Hacı Bektâş: Social Position and Economic Activities", *IJMES*, VII (1976), s. 183; Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul 1984, II, 238; O. Sağdıç, *Hacıbektaş Kılavuzu*, Ankara, ts., s. 15-51; Bezmi Nusret Kaygusuz, *Kurumuş Pınar* [Baskı yeri ve yılı yok], s. 100; Baha Said, "Sofiyân Süreği (Kızılbaş Meydanı)", *TY*, IV/22 (1926), s. 325-360; Hâmid Zübeyir [Koşay], "Hacı Bektâş Tekkesi", *TM*, II (1926), s. 365-382; a.mlf., "Bektaşilik ve Hacı Bektâş Tekkesi", *TET.D*, X (1968), s. 19-26; Mahmut Akok, "Hacıbektaş Veli Mimari Manzumesi", a.e., s. 27-57; Halim Bakı Kunter, "Kitâbelerimiz-I", *VD*, II (1942), s. 432; M. Oluş Arık, "Erken Devir Anadolu-Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri", *Anadolu: Anatolia*, XI, Ankara 1967, s. 57-100.

M. BAHÂ TANMAN

HACI BEKTAŞ VİLÂYETNÂMESİ

Hacı Bektâş-ı Vefî'ye
(ö. 669/1271 [?]) dair

rivayetleri ihtiva eden menâkıbnâme.

Diğer tarikat çevrelerinde meydana getirilen benzeri menâkıbnâmelerden farklı olarak Bektaşî geleneğinde daha çok vilâyetnâme veya velâyetnâme diye adlandırılan ve hemen hepsi Bektaşîliğin ortaya çıktığı XV. yüzyılın son çeyreğiyle XVI. yüzyıl başları arasında yazıya geçirilmiş bulunan bir seri Bektaşî menâkıbnâmesinin en tanınmışıdır. Bu tanınmışlık, ilk planda tarikatın piri Hacı Bektâş-ı Vefî'nin hayatına hasredilmiş olmasından ve bu sebeple de bir çeşit kutsallık kazanarak çok okunmasından ileri gelmektedir. Diğer vilâyetnâmeler içinde en fazla yazma nüshası bulunanı ve bazan yalnızca *Vilâyetnâme* adıyla kastedileni de bu eserdir. *Hacı Bektâş Vilâyetnâmesi*'nin (*Vilâyetnâme-i Hacı Bektâş-ı Vefî, Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Vefî*) Türkiye'de ve Türkiye dışındaki bazı önemli kütüphanelerde değişik zamanlarda istinsah edilmiş nüshaları bulunduğu gibi Anadolu'dan Balkanlar'a kadar Bektaşîliğin yayıldığı alanlarda hususi ellerde de birçok nüshası vardır. Ancak bunların içinde yazarının kaleminden çıkmış veya yazıldığı döneme ait (1481-XVI. yüzyıl başları) bir nüshaya henüz rastlanmamıştır. Hacı Bektâş-ı Vefî Dergâhı'nın kütüphanesinde mevcut, XVI. yüzyılda kaleme alındığı tahmin edilen manzum *Vilâyetnâme* dışındaki nüshaların hemen hepsi XVII. yüzyılda ve sonrasında Bektaşî tekkelerindeki dervişler tarafından istinsah edilmiştir. *Hacı Bektâş Vilâyetnâmesi*, XX. yüzyılın başından beri Bektaşîlik araştırmalarına paralel olarak ilk elde dikkati çeken kaynak olmuş ve Georg Jakob'dan itibaren pek çok araştırmacı eser üzerinde çalışmıştır.

Eserin mensur, manzum veya karışık olmak üzere üç tip nüshası vardır. Hangi tipin ilk yazılışın ürünü olduğu veya her birinin değişik yazılışları mı temsil ettiği, ayrıca yazarı ve telif tarihi gibi konular henüz aydınlığa kavuşmamıştır. Eric Gross'tan Bedri Noyan'a kadar eserin bütün nâşirleri ve Bektaşîlik üzerine çalışan araştırmacılar, mensur ve manzum nüshaların yazarı olarak ayrı ayrı Süffî Derviş mahlası ile bilinen Mûsâ b. Ali'yi ve XV. yüzyılın sonlarıyla XVI. yüzyıl başlarında yaşamış olan Fırdevsî-i Tavîlî (Uzun Fırdevsî) kabul etmişlerdir. Bazı araştırmacılar da her iki tip vilâyetnâmenin yazarının Uzun Fırdevsî olduğu üzerinde birleşmiştir. Nite-

HACI BEKTAŞ VİLÂYETNÂMESİ

kim nüshaların karşılaştırılması da bu görüşü teyit etmektedir. Çünkü bunlarda, değişik zamanlarda yapılan istinsahlar sebebiyle ortaya çıkan kelime değişiklikleri, bazı kısımların birkaçında özetlenmiş olması ve bölümler arası bazı takdim ve tehirlerin bulunması dışında önemli bir farklılık görülmemektedir.

Hacı Bektaş Vîlâyetnâmesi'nin yazılış tarihi konusunda çeşitli tahminler yürütülmekle birlikte eserin muhtevasına bakıldığı zaman Abdülbaki Gölpınarlı'nın 1481-1501 arasında yazılmış olabileceği şeklindeki tahmini büyük ölçüde geçerlilik kazanmaktadır. Nitekim bazı parçaların muhtevası, bahsedilen veya atıfta bulunulan birtakım olaylar, çeşitli yer isimleri ve ayrıca birçok nüshada II. Bayezid'den yaşayan bir hükümdar olarak söz edilmesi Gölpınarlı'nın haklılığını ortaya koymaktadır. Öte yandan *Vîlâyetnâme*'nin, Hacı Bektaş'ın halifesi olarak kabul edilen Hacım Sultan'a dair vîlâyetnâmeden daha sonra yazıldığı kesindir. Çünkü bu eserde Ahmed Yesevî'ye ait kısımlar *Hacı Bektaş Vîlâyetnâmesi*'ndekinden daha geniştir. Ayrıca Hacı Bektaş'ın halifelerinden söz eden metinde Hacım Sultan'la ilgili bölümün *Hacım Sultan Vîlâyetnâmesi*'nden özetlendiği anlaşılmaktadır.

Eser dikkatle incelendiğinde, kökü Orta Asya'da Ahmed Yesevî dönemine kadar uzanan şifahi rivayetlerin yanı sıra çoğu günümüze ulaşmayan *Menâkıb-ı Hâce Ahmed-i Yesevî*, *Menâkıb-ı Lokmân-ı Perende*, *Menâkıb-ı Seyyid Mahmûd-ı Hayrânî* gibi bazı menâkıb mecmualarının da kaynak olarak kullanıldığı, yazarın sözü edilen şifahi menkıbe ve rivayetleri çok iyi tanıyan bir çevreye mensup olduğu anlaşılır. *Vîlâyetnâme*, Hacı Bektaş'ın İmam Ali er-Rızâ'nın soyundan bir seyyid ailesinin oğlu olarak dünyaya gelişini, Horasan'daki çocukluk ve tahsil devresini, Ahmed Yesevî'ye intisabını, onun yanındaki hayatını, Anadolu'ya gönderilişini anlatarak başlar. Daha sonra hacca gidişi, oradan dönüşte Sulucakarahöyük köyüne (bugünkü Hacıbektaş kazası) yerleşerek burada dergâhını kurmasını, çevredeki Türkmenler ve gayri müslimler arasındaki faaliyetlerini, dönemin siyasi otoriteleri ve diğer sûfilerle ahîler ve medrese mensuplarıyla münasebetlerini hikâye eder. Hacı Bektaş'ın vefatını da anlattıktan sonra halifelerinin gittikleri yerlerde İslâm'ı yayma faaliyetlerini naklederek son bulur.

Vîlâyetnâme'nin başında yer alan ve Horasan'da geçen olaylar, Hacı Bektaş'ı

kâfirlerle cihad eden bir gazi-velî hüviyetiyle takdim ederken Anadolu'daki menkıbeler onu daha çok kerâmetleriyle gücünü gösteren bir velî olarak tasvir eder. Esere genellikle dini tebliğ eden dervişlerin havası hâkimdir. Nitekim Hacı Bektaş'ın kendisi gibi halifeleri de ateşli birer din yayıcısı sıfatıyla görünürler.

Eser, yalnızca menkıbelerine takılıp onu küçümseyen ve bu sebeple güvenilir bulmayan bazı araştırmacıların düşündüklerinin aksine gerek Hacı Bektaş-ı Velî gerekse Bektaşilik tarihi bakımından değerli bilgiler ihtiva eder. Bu sebeple Hacı Bektaş-ı Velî'nin hayatı ve Bektaşilik tarihi için aslı bir kaynaktır. Orta Asya'da Ahmed Yesevî etrafında teşekkül edip Haydarîliğin kurucusu Kutbüddin Haydar'ın etrafında oluşan menkıbelerle zenginleşen ve XIII. yüzyıldaki Moğol istilâsının önünden kaçan Yesevî ve Haydarî dervişleriyle Anadolu'ya intikal eden gelenekleri de anlatan eser, *Hacım Sultan Vîlâyetnâmesi*'nden sonraki bu konuda ikinci ve son metin olması itibarıyla önemlidir. Bu kitap sayesinde Yesevîliğin gerçek mahiyetini, Yesevîlik'le Haydarîlik arasındaki bağlantıyı, Hacı Bektaş'ın tasavvufi kimliğini ve Bektaşilik-Haydarîlik ilişkisini daha iyi anlayıp yorumlamak mümkün olmaktadır.

Vîlâyetnâme, başta Eric Gross olmak üzere (*Das Vîlâjetnâme des Haggi Bektaşch*, Leipzig 1927) Sefer Aytakin (*Vîlâyetnâme-i Hacı Bektaş Velî*, Ankara, ts.) Abdülbaki Gölpınarlı (*Vîlâyet-nâme, Manâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî*, İstanbul 1958) ve Bedri Noyan (*Hacı Bektaş-ı Velî Velâyetnâmesi, İlk Velâyetnâme*, Aydın 1986) tarafından yayımlanmıştır. Sonuncu eser *Vîlâyetnâme*'nin manzum bir versiyonudur. Ancak bu kaynak eserin sağlam bir ilmi neşri henüz meydana getirilememiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

J. K. Birge, *The Bektashi Order of Dervishes*, London 1937, s. 33-40; Irène Mélikoff, "Recherches sur les composantes du syncrétisme Bektachi-Alevi", *Studia Turcologica: Memoriae Alexii Bombaci Dicata*, Napoli 1982, s. 381, 389; a.mlf., "Yunus Emre ile Hacı Bektaş", *TDED*, XX (1973), s. 29-31; a.mlf., "Les origines centre asiatiques du soufisme anatolien", *Turcica*, XX, Paris 1988, s. 12-13; Ahmet Yaşar Ocak, *Bektâşî Menâkıbnâmeleinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri*, İstanbul 1983, s. 5-8; a.mlf., *La révolte de Baba Resul ou la formation de l'hétérodoxie musulmane en Anatolie au XIIIe siècle*, Ankara 1989, s. 15; C. Cahen, "Baba İshaq, Baba İlyas, Hadjdji Bektash et quelques autres", *Turcica*, I, Paris 1969, s. 53-64; M. Fuad Köprülü, "Bektâş", *İA*, II, 461.

AHMET YAŞAR OCAK

HACI BEŞİR AĞA

(bk. BEŞİR AĞA, Hacı).

HACI EVHAD CAMİİ

İstanbul Yedikule'de
XVI. yüzyıla ait cami.

Şehrin kuzeybatı köşesinde, Yedikule'nin az yukarısında ve surların iç tarafında bulunmaktadır. Esasında tekke, hamam ve çeşmelerle birlikte küçük bir külliye oluşturduğu ileri sürülen Hacı Evhad (Hacı Evhadüddin) Camii, Mimar Sinan tarafından 993 (1585) yılında inşa edilmiştir. Ayvansarayî, kurucusunun Kasap Hacı Evhad adında bir kişi olduğunu kaydeder ve caminin cümle kapısı üstünde bulunan, Azîzî mahlaslı bir şair tarafından yazılmış tarih manzumesinin kopyasını verir: "Hacı Evhad kim bu zîbâ câmiî / Yaptı lillâh eyleyip bezl-i direm // Yaraşır ol sâhibü'l-hayra eğer / Âlemin cömerd kassâbı desem // Dedi târîhin Azîzî-i hakîr / Hacı Evhad Câmîi misl-i Harem 993" (1585). *Hadîkatü'l-cevâmî*'de bu tarih 983 (1575) olarak gösterilmiştir. Hacı Evhad'ın kabri kible duvarı dışındaki hazîrededir. *Hadîkatü'l-cevâmî*' yazıldığı anda caminin avlusunda zâviye hücreleri bulunuyordu. Vakfın mütevellîleri de kurucusu ile aynı meslekten kişilerdi.

Mimar Sinan'ın eserlerinin adlarını ve ren çeşitli listelerde Hacı Evhad Camii de

Hacı Evhad Camii - Yedikule / İstanbul

